

Димніч Ольга

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи та страхування
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна
e-mail: dymnichov@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4532-8742

Стецюк Тетяна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи та страхування
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна
e-mail: stetsiukti@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-000-1159-6236

Татарина Тетяна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи та страхування
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна
e-mail: t.v.tatarina@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5900-3949

Кривошлик Тетяна

кандидат економічних наук,
професор кафедри банківської справи та страхування
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна
e-mail: tatiana.dk@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1494-0290

**МІКРОСТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ:
ОПЦІЯ НА ТРЕТЬОМУ РІВНІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Dymnich Olha

PhD., Assoc. Prof. of Banking and Insurance Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine, e-mail: dymnichov@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4532-8742

Stetsiuk Tatyana

PhD., Assoc. Prof. of Banking and Insurance Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine, e-mail: stetsiukti@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-000-1159-6236

Tatarina Tatyana

PhD., Assoc. Prof. of Banking and Insurance Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine, e-mail:
ORCID:

LIFE AND HEALTH MICROINSURANCE OF THE POPULATION: OPTION ON THE THIRD PILLAR OF THE PENSION SYSTEM OF UKRAINE

Анотація. Необхідність страхування життя полягає у доповненні державної системи соціального захисту життя населення за рахунок громадян і забезпеченні власної пенсії, що зменшує навантаження на державу, перерозподіляючи соціальне забезпечення суспільства між ринком страхування та державою, а також залучає додаткові інвестиційні кошти в економіку, що сприяє її розвитку та стабільності.

У будь-якому сучасному громадянському суспільстві існує і розвивається страхування життя. У розвинених країнах воно є невід'ємною частиною суспільства. За умов розвитку соціально орієнтованих моделей страхових відносин у суспільному житті актуальним виглядає аналіз досвіду впровадження різних програм мікрострахування у країнах світу. Особливої актуальності зазначені дослідження мають для країн, що рухаються у напрямі впровадження сучасних, соціально орієнтованих моделей впровадження страхових відносин у практичну охорону здоров'я та фармацевтичне забезпечення населення.

Лайфові страховики є суб'єктами третього рівня пенсійної системи України. Мікрострахові продукти у сфері страхування життя та здоров'я громадян відіграють ключову роль в умовах економічної нестабільності, високого рівня інфляції та безробіття, тоді як необхідно почувати впевненість у завтрашньому дні, враховуючи реалії суттєвого обмеження бюджету більшості домогосподарств. На ринках, що розвиваються, а надто за умов пандемії та війни, дуже низький відсоток населення користується класичними страховими послугами порівняно з розвиненими країнами. Наприклад, за даними НБУ, в Україні показник проникнення страхування життя становить лише 0,1 % ВВП. Отже, такі послуги є недоступними для мільйонів економічно активних осіб, що наслідком призводить до зниження загального добробуту, зменшення продуктивності та економічного зростання, втрати інвестицій та людських ресурсів, скорочення тривалості продуктивного життя, перевантаження закладів охорони здоров'я.

Разом з тим комерційне страхування доповнює систему соціального захисту і, отже, може полегшити навантаження на державний бюджет, зокрема, щодо пенсійного забезпечення та охорони здоров'я. Це особливо важливо, враховуючи тенденції зростання тривалості життя у світі одночасно зі зниженням рівня народжуваності, особливо у країнах, що характеризуються низьким рівнем доходу населення, в яких ведуться активні бойові дії, таких як Україна. За даними ОЕСР, частка людей у віці 65 років і старше до 2040 р. сягне 37 %. З такими тенденціями державні ресурси, пов'язані з охороною здоров'я та пенсійним забезпеченням, перевантажені, а спрямування капіталу на заходи соціального захисту неминуче означає скорочення в інших сферах соціально-економічного розвитку. Саме страховикам під силу поглинути частину ризиків і фінансового тягаря державного сектору, пропонуючи страхові та мікрострахові продукти на страховому ринку.

Ключові слова: страхування життя, страхування здоров'я, страховий захист, соціальний захист, пенсійна система, мікрострахування, третій рівень пенсійної системи України.

Abstract. The need for life insurance is in supplementing the state social protection system of the population at the expense of the citizens themselves and providing their own and their families' life protection, which reduces the burden on the state, redistributing the social security of society between the insurance market and the state, and also attracts additional investment funds to the economy, which contributes to its development and stability.

In any modern civil society, life insurance exists and develops. In developed countries, it is an integral part of society. Under the conditions of the deployment of socially oriented models of insurance relations in public life, the analysis of the experience of implementing various microinsurance programs in the countries of the world seems relevant. This study is of particular relevance for countries that are moving towards the implementation of modern, socially oriented models of the introduction of insurance relations into practical health care and pharmaceutical provision of the population.

Life insurers are subjects of the third pillar of the pension system of Ukraine. Microinsurance products within the sphere of life and health insurance of citizens play a key role under conditions of economic instability, high inflation and unemployment rates, at a time when it is necessary to feel confident in the future, taking into account the realities of the significant limitation of the budget of most households. In developing markets, especially in the context of a pandemic and war, a very low percentage of the population uses classic insurance services compared to developed countries. For example, according to the National Bank of Ukraine, in our country the Life insurance Penetration Rate is only 0.1 % of GDP. Therefore, such services are unavailable to millions of economically active persons, which consequently leads to a decrease in general well-being, a decrease in productivity and economic growth, a loss of investment and human resources, a reduction of productive life expectancy and an overload of health care facilities.

At the same time, commercial insurance complements the social protection system and, thus, can mitigate the burden on the public budget, particularly concerning pensions and health care. This is especially important by seeing the trends of global life expectancy increasing and at the same time, birth rates declining, especially in low-income countries with active hostilities, such as Ukraine. According to the OECD, the share of people aged 65 and older will reach 37 % by 2040. Taking into account these trends, public resources related to health care and pensions are overburdened, and the allocation of capital to social protection measures inevitably means cuts in other areas of socio-economic development. It is the insurers who can absorb part of the risks and financial burden of the public sector by offering insurance and microinsurance products on the insurance market.

Key words: life insurance, health insurance, insurance protection, social security, pension system, micro insurance, third pillar of the pension system of Ukraine.

JEL codes: D10, D60, H55, I30

Постановка проблеми. Витоки сучасних елементів соціального захисту пов'язані зі становленням громадянського суспільства, посиленням державного втручання у соціально-економічні процеси, розвитком фінансово-кредитних відносин. Однак у країнах, які характеризуються низьким рівнем економічного розвитку, своє право на соціальний захист можуть реалізувати не всі громадяни. В цих умовах заможні верстви населення забезпечують собі соціальний захист, укладаючи договори медичного страхування, страхування життя, страхування відповідальності. Державні службовці в переважній частині країн світу можуть брати участь у накопичувальних пенсійних системах і мають право на безкоштовне медичне обслуговування в державних лікарнях. Інші працівники державного сектору можуть бути охоплені спеціальними видами соціального страхування. Деякі з найбільш вразливих прошарків населення можуть отримати адресну соціальну допомогу.

Проте існують певні категорії громадян, які позбавлені можливості долучитися до соціального захисту з боку держави. Це, наприклад, жителі сільської місцевості, міська біднота, громадяни, які працюють за офіційно неоформленими

трудовими відносинами. Саме така категорія громадян й потрапляє у вакуум, який утворюється між різними видами соціального захисту. У результаті перед населенням бідних країн постає загроза подальшого зубожіння: люди часто не в змозі поліпшити особистий соціально-економічний стан: вони не мають доходів, щоб робити фінансові вкладення, замість того тримаючи свої заощадження здебільшого в готівці, щоб за потреби використати їх на лікування, поховання тощо. Отже, особисті незначні заощадження мають обмежену корисність — їх занадто мало, щоб дати особі можливість побудувати краще життя і вирватися з убогості. Такі верстви населення покладаються переважно на підтримку громадських організацій, церкви, родичів. Іноді деякі сільські домогосподарства організовуються в спілки, які мають за мету допомогу своїм членам — наприклад, мікрокредитування або взаємне страхування. Такий неформальний метод соціального захисту є дуже важливим для членів спілок, але він обмежений в своїх обсягах і масштабах надання допомоги через те, що охоплює тільки певні ризики і відшкодовує лише певні втрати. Більше того, такі форми не достатньо надійними для тих, хто їх потребує, тому що вони засновані на моральних принципах і добрій волі, а не на формальних зобов'язаннях. Тут не існує механізму захисту від «економічного стресу» або подання до суду через ненадання допомоги. І нарешті взаємна підтримка членів спілок, зокрема, руйнується через міграцію, урбанізацію, а також через зменшення значущості традиційних цінностей і норм.

Отже, уряд кожної конкретної країни, що розвивається, не завжди спроможний надати громадянам відповідну допомогу в національній системі соціального захисту через її недостатню розвиненість і брак фінансових джерел. Проблеми такого захисту, на думку експертів, можуть бути певною мірою розв'язані за допомогою мікрострахування.

Аналіз досліджень та публікацій. Проаналізувавши останні дослідження та публікації, можна сказати, що соціальна значущість ефективного функціонування страхування життя та здоров'я на третьому рівні пенсійної системи України є надзвичайно високою, оскільки його вдосконалення є не лише предметом дослідження багатьох науковців, а й однією з головних тем для обговорення українською спільнотою. До числа вітчизняних вчених, які присвятили праці проблемам розвитку лайфового страхування та мікрострахуванню у цьому контексті, належать Т. Артюх, В. Базилевич, Н. Внукова, О. Гаманкова, С. Осадець, Р. Пікус, Т. Стецюк, Л. Шірінян, А. Шірінян та зарубіжних — В. Райхер, К. Черчилль, М. Матул, М. Льове тощо. Разом з тим провідні міжнародні інституції займаються проблемами розвитку страхування життя та здоров'я в умовах глобальної пандемії, воїн та соціальної незахищеності окремих верств населення особливо у країнах, що розвиваються: Міжнародна організація праці (ILO), Європейський орган зі страхового та пенсійного нагляду (EIOPA), Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (IAIS) та ін.

Вивчення можливостей впровадження мікрострахових продуктів у сегменті страхування життя та здоров'я набуває особливого значення в умовах перманентного реформування пенсійної системи, економічного колапсу, в якому перебуває наразі Україна, ведучи війну з РФ, постійного підвищення рівня незахищеності населення, безробіття тощо. Запровадження таких опцій на третьому рівні пенсійної системи доречно саме зараз і є вигідним для усіх стейкхолдерів:

для держави — у розрізі виконання нею функцій соціального захисту населення, для страховиків — виконання функцій соціальної відповідальності та зменшення тягаря на державний бюджет країни, для домогосподарств — зниження соціального напруження, підвищення впевненості у майбутньому.

Методика дослідження. У статті авторами використано сукупність дослідних заходів і методів, що забезпечили емпіричний і теоретичний етапи наукового дослідження. Емпіричне дослідження спрямоване безпосередньо на об'єкт дослідження — мікрострахування життя і здоров'я та здійснювалося на основі методів порівняння, виміру, аналізу та ін. Теоретичний етап визначалося розглядом понять, характеристик, законів, принципів, узагальнень і висновків.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Глобальні та національні виклики, що виникають останнім часом: пандемія ковід-19 та військові дії на території України підкреслюють проблему незахищеності населення нашої країни перед зубожінням та неможливістю підтримувати звичний рівень життя домогосподарств та окремих індивідуумів. Відсутність конкретних державних програм щодо підтримки населення у разі виникнення несприятливих ситуацій, як от хвороб, каліцтва, смерті, спонукають вирішувати ці проблеми іншими шляхами. Зокрема за рахунок державно-приватного партнерства, що його можуть забезпечити страхові компанії зі страхування життя шляхом розробки і введення макрострахових продуктів у сфері страхування життя та здоров'я.

Метою статті є формування підходів до розуміння сутності мікрострахування життя та здоров'я, а також висвітлення його теоретичних і практичних аспектів та ролі на третьому рівні пенсійної системи України.

Виклад основного матеріалу. Ідея мікрострахування останнім часом набула у світі свого значного поширення. Мікрострахування розглядається фахівцями як один з ефективних інструментів управління соціальними ризиками в країнах, що розвиваються. Головна мета мікрострахування полягає в забезпеченні соціальним захистом людей із низькими доходами. Західноєвропейськими вченими широко обговорюється питання, в якій мірі мікрострахування може сприяти скороченню розриву охоплення соціальним захистом окремих прошарків населення в слаборозвинених країнах; яким чином воно має бути організоване, щоб максимізувати свій вплив на систему соціального захисту; за яких умов мікрострахування слід вважати ефективнішим за інші форми соціального захисту [1; 2].

Серед вітчизняних учених ідею запровадження мікрострахування в Україні активно просувають Л. Ширінян та А. Ширінян. Мікрострахування визначається ними як «вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів осіб з низькими доходами в обмін на низькі страхові премії за умов невеликих страхових сум, спрощеної системи страхування, високої частки страхових відшкодувань і невисокого прибутку постачальників таких послуг» [3, с. 25]. За визначенням Міжнародної організації праці, «мікрострахування — це захист малозабезпечених людей від певної небезпеки в обмін на регулярні страхові внески що є пропорційними ймовірності настання та вартості ризику» [1].

За визначенням IAIS, «мікрострахування — це не конкретний продукт чи лінійка продуктів, що надається виключно одним страховиком в обмеженому доступі». Воно являє собою надання покриття конкретному суб'єкту — в нашому

випадку — малозабезпеченим особам. І є не просто масштабуванням класичної страховки, такі продукти мають бути повністю оновленими та відповідати особливостям ринку з низьким рівнем доходів споживачів [4].

Отже, мікрострахування — це страхування з низькими страховими вкладками та низькими сумами покриття. У цьому визначенні «мікро-» належать до невеликої фінансової операції, яку формує кожен страховий поліс. У мікрострахування є специфічні принципи, що відрізняють його від традиційного страхування. Ці принципи демонструють особливості мікрострахування і дозволяють позначити принципову відмінність між традиційними і мікростраховими продуктами.

До специфічних принципів функціонування належать:

- принцип мінімізації навантаження;
- вибір страхового ризику за принципом «найбільш актуального в умовах ігнорування менш важливих ризиків»;
- принцип взаємної довіри страхувальників і страховиків;
- принцип інноваційності [5].

Мікрострахування, орієнтоване на потреби і можливості малозабезпечених громадян, дозволяє забезпечити їх страховим захистом, що практично недосяжно в рамках традиційного комерційного страхування. Досвід функціонування програм мікрострахування у країнах, що розвиваються, вказує на той факт, що мікрострахування є фінансовим механізмом захисту людей з низьким рівнем доходу від конкретних небезпек в обмін на регулярні виплати премій пропорційно ймовірності та вартості ризику. Так, наприклад, в Індонезії поліси мікрострахування розповсюджувалися передусім у провінціях, що серйозно постраждали від цунамі у 2004 р. та інших природних катаклізмів. В значних обсягах фінансову та консультативну підтримку країн в реалізації програми розвитку мікрострахування надають німецька компанія «Allianz AG», а також «Німецьке товариство співпраці з зарубіжними країнами» (GTZ). Усе більшого поширення програми мікрострахування набувають у країнах Африки та Східної Азії. Враховуючи українські реалії функціонування системи охорони здоров'я та фармацевтичного забезпечення, можливим є розгляд питань організаційно-економічних принципів впровадження програм мікрострахування у практичну охорону життя та здоров'я [12].

У разі страхування життя, що має довгостроковий накопичувальний характер, такі продукти допомагають власникам полісів накопичувати кошти на навчання, весілля, поховання або можуть розглядатися як інвестиції у старість на третьому рівні пенсійної системи України. Вплив на страхові премії таких факторів, як інфляція, високі витрати на проживання в сучасних економічних умовах та недостатні інвестиційні можливості, обмежують вартість таких інструментів, особливо для страхувальників із низьким рівнем доходу.

Мікрострахування здоров'я забезпечує покриття фінансових наслідків у разі хвороб, проблем зі здоров'ям, материнством тощо, що спричиняють втрату продуктивного часу як для пацієнтів, так і для їхніх опікунів. Фінансові наслідки мають декілька характеристик: *прямі медичні витрати* на профілактику, догляд та лікування (плата за консультації, лабораторні дослідження, ліки, госпіталізація, пологи тощо); *прямі немедичні витрати*, такі як витрати на транспорт, харчування у разі госпіталізації тощо.

За даними НБУ, серед 88 країн, що їх досліджував Swiss Re Institute, Україна за показниками споживання послуг страхування життя (коефіцієнт проникнення

і щільності) посідає 82 місце [6]. За даними НБУ, у I півріччі 2022 р. особисті види страхування, до яких входять, зокрема, ДМС та страхування життя, становили 31 % страхового портфеля по ринку, проти 27 % порівняно з I півріччям 2021 р. [7]. Разом з тим надходження страхових премій зі страхування життя скоротилися на 16 % у зіставленні з таким самим періодом попереднього року, що зумовлене війною в Україні, падінням національної економіки, значним потоком біженців і значною мірою — зuboжінням населення.

Це при тому, що лайфові страховики відіграють важливу роль у житті громадян, оскільки є гарантом дотримання гідного рівня життя після настання певних несприятливих подій. Саме страховики надають змогу здійснювати повний цикл пенсійного, медичного та іншого забезпечення громадян, тому їх розвиток має стати одним зі стратегічних завдань, спрямованих як на соціальний захист населення, так і на підтримку економічного зростання країни.

За даними Міжнародної організації праці, на ринки, що розвиваються, до яких належить і Україна, припадає близько 1/5 загальних світових премій, вони представляють 80 % населення світу, що вказує на величезний потенціал зростання таких ринків. Ураховуючи обмежені перспективи зростання на страхових ринках розвинених країн, страховики вважають країни, що розвиваються, такими, що мають значний потенціал зростання і прибутковості. Зростання премій у країнах, що розвиваються, випереджає зростання у промислово розвинених країнах [8; 11]. За даними Swiss Re, у наступні роки премії зі страхування життя на ринках, що розвиваються, зростуть на 5,7 %, тоді як на розвинених ринках темпи зростання не очікуються такими вже й помітними [9].

Таке зростання відбувається і за рахунок мікрострахових продуктів, що впроваджуються на ринках азійських країн та країн Центральної та Східної Європи, до яких належить Україна. Отже, українським лайфовим страховикам слід сконцентрувати увагу на вирішенні низки питань, які б допомогли їм змінити власне мислення та мислення страхувальників та зайняти таку перспективну нішу, як мікрострахування життя та здоров'я, а саме:

- яким чином донести до споживачів інформацію та запропонувати страховку потенційним споживачам, які ніколи не чули про це поняття;
- як врегулювати претензії у важкодоступних куточках нашої країни, де ведуться активні бойові дії;
- яким чином страхова компанія може заробити на полісі, якщо страхова премія становить лише кількасот гривень на рік та багато інших [10].

Висновки. Розвиток класичного страхування життя в Україні гальмується низьким рівнем доходів і страхової культури значної частини населення, недовірою до непрозорого ринку страхування та фінансової системи в цілому, відсутністю дієвого механізму захисту прав споживачів страхових послуг, фінансовою необізнаністю громадян у страхових продуктах. До того ж значна частина населення все ще спирається на державну підтримку, тому не вважає необхідним самостійно здійснювати страховий захист, незважаючи на факти, які свідчать про протилежне.

У багатьох країнах світу значну кількість бідних людей можна було б застрахувати, якщо продукти були належним чином розроблені та запропоновані. За відсутності доступу до таких страхових послуг домогосподарства з низькими доходами, як правило, покладаються або на державну систему, яка часто не від-

повідает поточним проблемам, або на самоорганізовані організації, наприклад, товариства взаємного страхування. Але якщо навіть такі організації існують, за їхньою допомогою покривається лише невеликий спектр страхових потреб; домогосподарства з низьким рівнем доходу все ще мають впоратися зі значною кількістю ризику шляхом постійних заощаджень, продажу активів, зменшенню власного споживання, кредитів та інших засобів.

Ми вважаємо, що вирішальне значення для впровадження мікрострахування в будь-якій країні має системний аналіз ефективності його впливу на соціальний захист населення та обґрунтування доцільності його застосування. Воно є лише одним із багатьох інструментів забезпечення соціального захисту бідних верств населення і має бути добре вбудованим у загальну систему соціального захисту кожної конкретної країни виходячи зі специфіки та рівня її соціально-економічного розвитку.

Література

1. Churchill, C., Matul, M. Protecting the poor: a microinsurance compendium, Vol. II: Geneva: International Labour Office and Munich Re Foundation — 2012.
2. Loewe, M. New approaches to social protection: Microinsurance. Bonn: German Development Institute (DIE Briefing Paper 8/2010) — 2010.
3. Шірінян Л.В., Шірінян А.С. Мікрострахування в Україні: бути чи не бути?: монографія / Л.В.Шірінян, А.С.Шірінян. — Наукове видання. — Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2012. — 208 с.
4. International Association of Insurance Supervisors. Issues on regulation and supervision of microinsurance. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://www.iaisweb.org/uploads/2022/01/Issues_Paper_in_regulation_and_supervision_of_microinsurance_June_2007.pdf.pdf
5. Панфілова Г. Л. Характеристика мікрострахування як соціально-орієнтованої форми діяльності на світовому фінансовому ринку / Г. Л. Панфілова, О. В. Геруш, Н. С. Богдан, О. М. Коровенкова // Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики. — 2019. — С. 165-166. Режим доступу до ресурсу: <https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/19400/1/165-166.pdf>
6. Біла книга «Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні». Національний банк України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/news/all/bila-kniga-maybutnyeregulyuvannya-rinku-strahuvannya>
7. Національний банк України. Підсумки роботи страхового ринку України в I півріччі 2022 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-pidbiv-pidsumki-roboti-strahovogo-rinku-u-pershomu-pivrichchi-2022-roku>
8. Insurance Information Institute. Background on: microinsurance and emerging markets. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.iii.org/article/background-on-microinsurance-and-emerging-markets>
9. Світове страхування: відновлення набирає темпів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2021-03.html>
10. Microinsurance Network. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.microinsurancenetwork.org/>
11. The Landscape of Microinsurance 2021. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://microinsurancenetwork.org/the-landscape-of-microinsurance>

12. Microinsurance Network. The State of Microinsurance. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://a2ii.org/sites/default/files/reports/min_state_of_microinsurance_0.pdf

References

1. Churchill, C. (2012) Protecting the poor: a microinsurance compendium, Vol. II / C. Churchill, M. Matul // Geneva: International Labour Office and Munich Re Foundation
2. Loewe, M. (2010) New approaches to social protection: Microinsurance / Bonn: German Development Institute.
3. Shirinyan L., Shirinyan A. (2012) Microinsurance in Ukraine: to be or not to be: monograph / L. Shirinyan, A. Shirinyan. — Scientific Edition. — Publishing house: Chabanenko Y. A. — Cherkasy, 2012. — 208 p. [in Ukrainian].
4. International Association of Insurance Supervisors. Issues on regulation and supervision of microinsurance. Retrieved from: https://www.iaisweb.org/uploads/2022/01/Issues_Paper_in_regulation_and_supervision_of_microinsurance_June_2007.pdf.pdf
5. Panfilova H. Microinsurance characteristics as socio-oriented activity form on the global financial market. / H. Panfilova, O. Herush, N. Bohdan, O. Korovenkova // Management and Marketing v skladi suchasnoi ekonomiky, nauky, osvity, praktyky. Retrieved from: <https://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/19400/1/165-166.pdf> [in Ukrainian].
6. National Bank of Ukraine. White book "The future Regulation of the Insurance Market in Ukraine". Retrieved from: <https://bank.gov.ua/news/all/bila-kniga-maybutnyeregulyuvannya-rinku-strahuvannya> [in Ukrainian].
7. National Bank of Ukraine. Results of the insurance market of Ukraine in the first half of 2022. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-pidbiv-pidsumki-roboti-strahovogo-rinku-u-pershomu--pivrichchi-2022-roku> [in Ukrainian].
8. Insurance Information Institute. Background on: microinsurance and emerging markets. Retrieved from: <https://www.iii.org/article/background-on-microinsurance-and-emerging-markets>
9. World insurance: the recovery gains pace. Retrieved from: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2021-03.html>
10. Microinsurance Network. Retrieved from: <http://www.microinsurancenetwork.org/>
11. The Landscape of Microinsurance 2021. Retrieved from: <https://microinsurancenetwork.org/the-landscape-of-microinsurance>
12. Microinsurance Network. The State of Microinsurance. Retrieved from: https://a2ii.org/sites/default/files/reports/min_state_of_microinsurance_0.pdf